

RISTEYÊN ALOZ DI KURMANCÎ DA

Mikail Bülbül

Mesopotamia Foundation, Diyarbakir-Turkey.

Received: 10. 2018 / Accepted: 03. 2019 / Published: 06. 2019 <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2019.7.2.478>

Kurte:

Armanca vê gotarê ew e ku di kurmançî da risteyên aloz, hem ji aliyê sentaktîk hem jî semantîka wan ve bèn ravekirin û tesnîfkirin. Risteyên aloz xwedî gelek curan in ku gelek caran ji hevokeka sereke û yeka nesereke yan jî hevokeka temamker pêk tên. Bi taybetî hevokên temamker ku di rewşa biresera hevoka sereke da ne, pir tên bikaranîn û hem ji aliyê sentaktîk hem jî semantîk gelek curên wan hene. Dîsa hevokên pêwendiyê ku di nava risteyekê da pêkhênên weku biker, biresera rasterast, biresera nerasterast yan jî hokerê terîf dikin, hevokên ku bi lêkerên modal, lêkerên manipulatîf û lêkerên espektîf çêdibin jî risteyên aloz ava dikin. Herwiha hin risteyên aloz jî hene ku ji van curên navborî du an zêdetir bi hev ra tên bikaranîn û jî yên din cudatir in.

Di vê gotarê da hemû curên risteyên aloz bi awayekî berfireh bi daneyên meydanî yên ji devoka Mêrdînê û bi perspektîfeka tîpolojîk hatine vekolan.

Bêjeyên sereke: Risteyên aloz, sentaks, semantîk, hevok, devoka Mêrdînê, kurmançî.

1. Destpêk

Xebatên li ser sentaksa kurmançî bi giştî pir kêm in. Mijara risteyên aloz jî dîsa yek ji wan mijaran e ku kêmtir li ser hatine nivîsîn. Tiştên hatine nivîsîn jî pir ne berfireh in û gelek cureyên risteyên aloz hene ku di wan xebatan da çêlî wan nehatiye kirin. Gotara Îbrahîm Seydo Aydoğan a bi navê “Hevokên kompleks”¹, ceribîneka baş e ji bo analîzkirin û tesnîfkirina risteyên aloz lê di wê da jî hin curên risteyên aloz tune ne û behsa wan nehatiye kirin. Dîsa Yaron Matras gotareka (*Kurmanji Complementation: Semantic-typological Aspects In An Areal Perspective*)² pir baş li ser semantîka hevokên temamker nivîsiye ku hevokên temamker tenê beşek in ji risteyên aloz. Herçend di gelek pirtûkên rêzimanî da bi hin sernavên cuda behsa risteyên aloz hatibe kirin jî tenê çend rûpel in û weku hat diyarkirin jî aliyê naverokê ve, bi sînor in. Armanca vê gotarê ew e ku weku ceribînekê, risteyên aloz hem li gor rewşa wan a sentaktîk hem jî ya semantîk bèn analîzkirin û tesnîfkirin.

Pênasekirineka standard li ser risteyên aloz nîne. Di vê xebatê da pîvana me ya ji bo risteyeka aloz ew e ku du an zêdetir lêkerên kişandî di risteyekê da hebin, ew dibe risteya aloz. Jixwe gelek caran ew lêkerên kişandî yek a hevoka sereke ye yek jî a hevoka nesereke an jî hevoka temamker e. Risteyên aloz ên bi vî awayî weku Melissa Bowerman dibêje, jî tenzîmbûna jî nû ve (co-ordination) û ketina nav hev a hevokên sade derketine meydanê.³ Dema ku em li têkilîya hevokên ku di risteyekê da peyda dibin dinêrin, em dibînin ku gelek rewşên cuda di wan da hene. Hevokên sereke (main clause), hevokên hevseng (coordinate clause), hevokên temamker (complement clause) di van têkilîyan da ava dibin. Gelek rewşên din jî hene ku dibin sedem ku risteyek ne sade lê aloz be. Herwiha hevokên ku bi lêkerên manipulatîf û lêkerên espektîf çêdibin jî risteyên aloz ava dikin. Herwiha hin risteyên aloz jî hene ku ji van curên navborî du an zêdetir wan, di xwe da di hewînî û jî ên din cudatir in.

Di vê xebatê da hemû mînakên hatine dayîn ji devoka Mêrdînê ne. Du çavkanîyên van mînan hene ku yek tekstên meydanî yên qeydkirî ne û ya din jî nivîskarê vê gotarê ye ku axêverê zikmakî yê vê devokê ye. Herwiha terînolojîya di vê xebatê da hatiye bikaranîn jî ya Weqfa Mezopotamyayê ye ku di encama gelek komxebatên zimanzanên kurd da û bi konsensuseka xurt hatiye meydanê.

Eger em ji vegerin ser mijara xwe û dest bi şeş kategoriyên risteyên aloz bikin, em dê wan wiha dabeş bikin:

2. Risteyên AloZ ku bi Hevokên Nesereke Ava Dibin

Risteyên ku ji hevokeka sereke û hevokeka nesereke (subordinate clause) pêk tên, ji aliyê binyadî ve aloz in. Di van cur risteyên aloz da bi kêmanî du hevok hene ku yek jê hevoka sereke ye û ya din jî hevoka nesereke ye û hevoka sereke ji aliyê hin rewşên semantîk ve temam dike. Hevokên nesereke di nav xwe da dabeşî van curan dibin:

2.1. Hevokên Nesereke yên Armançî:

Dema ku hevoka nesereke hevoka sereke ji aliyê armançê ve temam dike, ev cur risteyên aloz derdikevin holê. Bingihaneke (subordinator) weku *gi/go/ki* an *ji ji bo gi/go/ki* ne mecbûrî be jî, bi awayekî xurt tên bikaranîn. Eger em bi mînakekê îzah bikin:

(1)

Ez hatim   gi   te bibînim.
hevoka sereke   bingihaneke   hevoka nesereke

Weku di mînaka jor da xuya dibe, risteya *ez hatim gi te bibînim* jî du hevokan pêk tê ku *ez hatim* hevoka sereke ye û *te bibînim* jî hevoka nesereke ye. *Gi* jî weku bingihaneke hatiye bikaranîn û her du hevok gihandine hevdu. Dema em ji aliyê wateyê ve lê binêrin, em dibînin ku hevoka nesereke armanca hevoka sereke diyar dike. Eger em hinek mînakên din bidin:

(2)

a. Bavê mi xanik kirî *gi em ji kirê xelas bibin.*

b. Em li dersê xwe pir dixebitin ji bo *gi ji wan derbas bibin.*

Dema em li rêzbûna van hevokan dinêrin, em dibînin ku hevoka pêşîn a sereke ye û piştê jî hevoka nesereke hatiye. Di vî curê risteyên aloz da ku bi hevokên armançî çêdibin bi giştî pêşî hevoka sereke tê piştê jî a nesereke. Lê li gor rewşên semantîk, rêza wan dikare biguhere jî. Eger girîngî û cext bêtir li ser hevoka nesereke be, wê demê pêşî hevoka nesereke piştê jî hevoka sereke dikare bê û bingihaneka *ji bo gi* jî tê serî:

(3)

a. Ji bo *gi em ji kirê xelas bibin*, bavê mi xanik kirî.

b. Ji bo *gi ji dersan derbas bibin*, em li wan pir dixebitin.

Di tekstan da ku ji xebatên meydanî da hatine bidestxistin ji em li van curên risteyên aloz gelekî rast tîn. Eger em hinek mînakên bidin:

(4)

a. "Me xwarina xwe, kunek du kun ava xwe, qatê nivînê xwe o gedeka xwe li devê bar kir ji bo ki *em herin bajareki din bixebitin.*"⁴

b. "Roja di kurê axê tê ser kahniyê go *hespê xwe av bidî.*"⁵

c. "Di vir de bi ji bo *Kalê Zêwê te nebîni.*"⁶

d. "Ez ê çime zozanan ji bo go *şîr têkevê guhanê mi.*"⁷

2.2. Hevokên Nesereke yên Mercî:

Dema ku hevoka nesereke hevoka sereke ji aliyê mercî ve tamam dike, ev cur risteyên aloz derdikevin holê. Bingihaneke weku *gi/go, eger, heg, eger gi* bi awayekî obsiyonel tîn bikaranîn. Ji ber ku hevokên nesereke bêtir berî hevokên sereke tîn û di serê risteyê da cih digirin, riste ji bi bingihaneke dest pê dike:

(5)

<u>Heg/gi</u>	<u>ti berî Ehmed bê,</u>	<u>tê ji weri Mêrdîne.</u>
bingihaneke	hevoka nesereke	hevoka sereke

Weku di mînaka (5)ê da xuya dibe risteya *Heg tu berî Ehmed bê, tê ji weri Mêrdîne* ji du hevokan pêk tê ku *tê ji weri Mêrdîne* hevoka sereke ye û *ti berî Ehmed bê* ji hevoka nesereke ye. *Heg* ji weku bingihaneke hatiye bikaranîn û her du hevok gihandine hevdu. Dema em ji aliyê wateyê ve lê binêrin em dibînin ku hevoka nesereke merca hevoka sereke diyar dike. Eger em hinek mînakên din bidin dê çêtir bê famkirin.

(6)

a. *Gi ew zilam bipeyivi, ez û hevalê xwe em nayên.*

b. *Heg em di wextê xwe di bixebityana,* em ê niha ne di vî halî de bana.

Dema ku ev risteyên jor ku pêşî hevokên nesereke hatine û di serê risteyê da cih girtine û piştre ji hevokên sereke hatine, cihên wan bi hev bê guhartin ji tu problem çênabe. Lê weku meyl em dikarin bibêjin ku di risteyên aloz da ku bi hevokên mercî çêbûne, bêtir hevokên nesereke di serê risteyê da cih digirin. Eger heman risteyên aloz ên jor bi awayê ku hevokên sereke bîn û li serê risteyê bîn nivîsin, dê wiha bibin:

(7)

a. *Ez û hevalê xwe em nayên gi ew zilam bipeyivi.*

b. *Em ê niha ne di vî halî de bana heg em di wextê xwe di bixebityana.*

Dema em li xebatên meydanî dinêrin, eşkere ye ku hevokên mercî gelek caran berî hevokên sereke tîn. Eger em hinek mînakên ji xebatên meydanî bidin:

(8)

a. "Eger *hûn bawer nakin* hinek bi mi ri weri."⁸

b. "Gi ev *şimik li nigê kê bê,* lawê paşê wê wê bîni"⁹

c. "Go ti *têr bide mi ez ê mehîna xwe dime te.*"¹⁰

d. "Ew *fincan ji ti' d avê daki,* wê'b zêr bi."¹¹

2.3. Hevokên Nesereke yên Sedemî:

Dema ku hevoka nesereke hevoka sereke ji aliyê sedemê ve tamam dike ev cur risteyên aloz pêk tîn. Bingihaneke weku *ji ber gi, çima gi* ji bo diyarkirina sedeman dikarin bîn bikaranîn:

(9)

<u>Ez ji wî lawkî hez nakim</u>	<u>ji ber gi</u>	<u>pir derewa diki.</u>
hevoka sereke	bingihaneke	hevoka nesereke

(10)

a. Ew bi mi ri napeyivi çima *gi mi ew nebiryi gerê.*

b. Ehmed di mektebê di jêhatî yi ji ber *gi hişê xwe didi derza.*

Di rewşeka normal da hevokên sereke pêşî tê piştre ji hevokên sedemî tîn. Lê dema ku girîngî bêtir li ser sedemê be hevoka sedemî li pêşîya hevoka sereke dikare bê. Eger em heman risteyên jor bi vî awayî binivîsin dê bingihaneke bîn serî piştre hevokên sedemî û piştre ji hevokên sereke bîn:

(11)

a. Çima *gi mi ew nebiryi* gerê ew bi mi ri napeyivi.

b. Ji ber *gi hişê xwe didi derza* Ehmed di mektebê di jêhatî yi.

Di xebatên meydanî da herçend zêdebûna hevokên nesereke yên armancî û mercî balê dikişînin ji, hevokên nesereke yên sedemî li gor wan gelekî kêmtir in. Eger em çend mînakên ji xebatên meydanî bidin dê baştir bibe:

(12)

a. "Ji ber ku *te ez li pişt berî dîtîm,* ev bû mêrga min."¹²

b. "Ji ber *gi haya ahlê Gola Gulê jê heyi gi Dêrikiyayê erîşî ser wan biki,* dikevi pêşiyê."¹³

c. "Em newêribû êdî veketa ji ber *gi zilamekî gelekî xwirt bû.*"¹⁴

3. Risteyên Aloz ku bi Hevokên Temamker Ava Dibin

Hevokên tamamker (complement clause) ew hevok in ku pêkhênaka risteyê ji aliyê wateyê ve tamam dikin. Michael Noonan ji bo hevokên tamamker dibêje, dema ku pêveberek (predicate) çî di rola bikerê de, çî ji di rola bireserê da dibe, eger argumenta pêveberekê din be, ew dibe tamamker¹⁵. Cudahi di navbera hevokên sereke da heye û lazim e neyên tevlîhev kirin. Lewra hevokên nesereke hevoka sereke tamam dike lê hevokên tamamker pêkhênakê ji risteyekê tamam dikin ango terif dikin. Bi gotineka din mirov bibêje, di risteyên aloz de, ku ji du hevokan pêk tê û yek hevoka sereke û yek ji nesereke ye, risteyek risteyekê tamam dike lê di risteyên aloz ên bi hevokên tamamker de, risteyên tamamker tenê pêkhênaka risteyê terif ango modifiye dike. Eger em li mînaka jêr binêrin dê baştir bê famkirin:

(13)

<u>Ez dibînim</u>	<u>gi</u>	<u>gelek kes nehatini.</u>
hevoka sereke	bingihaneke	hevoka tamamker

Di risteya (13)an da hevoka *gelek kes nehatini* hevoka *ez dibînim* tamam dike û di fonksiyona bireserê da ye. Yanî hevoka tamamker biresera hevoka sereke ye. Bingihaneke *gi/go* (ku/ko) ji em dibînin ku hem di hevokên nesereke da hem ji di hevokên tamamker da tê bikaranîn. Ji ber ku di gelek rol û erkan da tê bikaranîn, Yaron Matras *gi/go/kuyê* weku bingihaneke giştî (general subordinator) bi nav dike¹⁶. Hevokên tamamker cur bi cur in û her dem ne di wê rewşa mînaka jorin da ne. Dema em bi giştî li hevokên tamamker binêrin, em dikarin wan wisa dabêş bikin:

3.1. Hevokên Temamker ên Lêkerên PPVê:

Lêkerên pêhisînê (perception) yên weku *dîtin* û *bihistinê* ku em bi alîkariya endamên weku çav û guh wan dihesînin; lêkerên pêzanînê (cognition) yên weku *zanîn, fêhm kirin* û *texmîn kirinê* ku encama fealiyeta mekanîzmaya fikirinê ne û bi zanînê ve têkildar in; û lêkera vegotînê (utterance) *gotin* dema ku piştî xwe hevoka tamamker distînin, risteyên aloz derdixin holê¹⁷. Hevokên ku bi van lêkeran çêdibin bi awayekî semantîk di rola bireserê da ne. Loma ew ji di kategorîya hevokên tamamker da cih digirin. Eger ji bo ku rola wan a bireserê em fam bikin mînakekê bidin dê bêtir zelal bibe:

(14)

Me fêhm kir *gi ew zilam derewa diki.*

Di risteya (14)an da *me fêhm kir* risteya sereke û *ew zilam derewa diki* ji hevoka tamamker e û hem weku semantîk hem ji weku sentaktîk di rola bireserê da ye. Mirov li ser risteyeka wiha bifikire dê baştir bê famkirin: *Me tişteke fam kir.* Di vî risteyê da çawa ku eşkere ye bêtir *tişteke* di rola bireserê da ye,

di risteya me fêm kir gi ew zilam derewa diki da jî hevoka temamker ew zilam derewa diki di rola bireserê da ye. Lewra tişteq teqabûlî hevoka ew zilam derewa diki ye. Yanî me tişteq fam kir û ew tişt jî derewkirina wî zilamî ye. Em dikarin van cur hevokan ku di forma bireserekê da ne, bikin sê beş:

3.1.1. Lêkerên Pêhisînê (perception verbs):

Lêkerên weku *dîtin* û *bihîstinê* bi hesta hisînê ve têkildar in û dema ku piştî xwe hevokeka temamker distînin, risteyên aloz pêk tînin ku ew hevokên temamker di rola bireserê da ne. Bingihaneke "gi"yê dîsa bi awayekî obsiyonel tê bikaranîn:

(15)

Ez dibînim gi *Ehmed diheri malê*.

Di vê risteya jor da hevoka *Ehmed diheri malê* hevoka temamker e û di rola bireserê da ye. Yanî ez tişteki dibînim û ew tişt jî *çûna Ehmed ya malê* ye. Eger em hinek mînakên din bidin dê zelaltir bibe:

(16)

a. Mi bihistiyi gi *cîranê me bar kiriyi*.

b. Zilam pê hisiya gi *tiştê xerab çêbûni*.

Dema ku di hevoka temamker da bêjeyên pirsîyarîyê yên weku "kî, kîjan, çawa, çima"yê hebin, li şûna bingihaneke giyê bi giranî bê tê bikaranîn. Eger em heman risteyan bi awayê pirsîyarî binivîsin dê wiha bibin:

(17)

a. Mi nebihistiyi bê, *kîjan cîranê me bar kiriyi*.

b. Zilam pê hisiya bê, *çima tiştê xerab çêbûni*.

c. We bi çavê serê xwe dît bê, *ew zarok çiqasî digrî*.

Di xebatên meydanî da jî lêkerên *dîtin* û *bihîstinê* weku du lêkerên pêhisînî bi bikaranîna xwe ya zêde balê dikişînin. Bi taybetî jî lêkera *dîtinê* zêde tê bikaranîn:

(18)

a. "Dibînin go wa ya çend zilamên biçek û xencer tén."¹⁸

b. "Mi di *Hecî Ahmed Axa bang kir*."¹⁹

c. "His kir ²⁰ go wê jinbava wê çêleka zer gurênî, zahf ber çêlekê ket."²¹

d. "Sê jinê Usifê Hesên Paşa bihistin gi *Gijol çûyi qasidê Mencilê*."²²

3.1.2. Lêkerên Pêzanîne (cognition verbs):

Lêkerên weku *zanîn*, *fam kirin*, *texmîn kirin*, *bawer kirin*, *jîbir kirin*, *ferq kirin*, *guman kirin* ku têkildarî mekanîzmayên zanîna mirovan e, dema ku piştî xwe hevokeka temamker distînin ew jî risteyên aloz pêk tînin û di rola bireserê da ne. Di nava lêkerên PPVyê da kategoriya herî berfireh a van cur lêkeran e û mînakên wê pir in:

(19)

a. Ez zanim gi *Hesên xanik kiriyi*.

b. Ez bawer dikim *rokê em ê jî azad bibin*.

Dema em li xebatên meydanî dinêrin em dibînin ku lêkera pêzanîne gelekî tên bikaranîn. Bi taybetî lêkerên *zanîn* û *fêm kirinê* pir tên bikaranîn:

(20)

a. "Yadê te çilo zanibû gi *ez weku Hatim ne başim û ne çavfîre mi*."²³

b. "Ma ti zaniyê go *ev mîrg a min a?*"²⁴

c. "Li ser vê peyvê Şewlê Biçûk fêm diki gi *bavê wî heyi*."²⁵

d. "Mi fêm kir ki *her tişt bi dilê jina min i*."²⁶

Lê ji bilî lêkerên *zanîn* û *fêm kirinê* gelek lêkerên din jî bi heman awayî tên bikaranîn û dikevin nav lêkerên pêzanîne. Di mînakên jêr da lêkerên *texmîn kirin*, *bal dayîn*, *tê derxistin*, *ji*

bîr kirin, *dêhn dayîn*, *goman kirin* jî lêkerên pêzanîne ne û piştî xwe hevokên temamker standine:

(21)

a. "Wê texmîn nekir ki *ew ê wê bikuji*."²⁷

b. "Mi bala xwe dayê gi *ew şikeft qehfê serê insaneki ye*."²⁸

c. "Me ji bîra kirya go *em bidnê*."²⁹

d. "Dêhna xwe dayê go *qulek wa di wê dera ha da ya*."³⁰

e. "Yanî ewî goman nedikir go *dido bèn*."³¹

3.1.3. Lêkera Vegotinê (utterance):

Dema ku di nava risteyekê da axaftina hin kesan cih bigire û ew axaftin di forma risteyê da be, ew riste jî dibe aloz û êdî ne sade ye. Kesê veguhêz³² yanê axêver dikare wan axaftinên ku ne yê wî ne, bi du awayan veguhêze; veguhastina rasterast û veguhastina nerasterast. Di her du rewşan da jî hevokên hatine veguhastin, ji aliyê rola rêzimanî ve bireserên rasterast in. Weku mînak dema em bibêjin: *Hesên got, ez nayê*. hevoka *ez nayê* biresera rasterast e. Ji ber ku em dizanin lêkera gotinê têper e û mirov tişteki dibêje û di risteyeka weku ya jor da *ez nayê* teqabulî wî tiştê ku hatiye gotin e. Weku me got veguhastinên kesên din dikarin bi du awayan bèn gotin:

3.1.3.1. Veguhastina Rasterast:

Di veguhastina rasterast da dema ku gotina kesên din tê veguhastin kesên din ew gotin bi çî awayî gotibin kesê veguhêz wê gotinê bi heman awayî dibêje û guhartinê tê da çênake:

(22)

a. Ehmed ji mi ri go "*Ez sibê nayê*."

b. Dema ku em li hev rast hatin got "*Çima hûn nehatine?*"

c. Wê got "*Min pir bêriya Ehmed kiriyê*."

Di metnên meydanî da mînakên vê yekê pir zêde ne. Em dikarin gelek mînanan jî xebatên meydanî bidin:

(23)

a. "Îsa ji me re go, "*Gelî zaroyê Şatîhiya, bi Xwedê ez nema karim wî berdîm û xwe jê biqetînim*."³³

b. "Heso ji xwe ra got, "*Bi Xwedê îşev ew kûçikê Biro nehatiye ber rezê xwe*."³⁴

c. "Vê jî lê vegerand go: "*Yadê! Ez ê çî biki j'lawê xelkê yî?*"³⁵

3.1.3.2. Veguhastina Nerasterast:

Dema ku gotin û axaftin ji aliyê veguhêz ve bi awayekî nerasterast vediguhêze, êdî veguhêz bi peyvên xwe, wê guhastinê dike û hinek guhartin di wan axaftinan da çêdibe ku bi awayekî nerasterast tên guhastin. Herwiha bingihaneke *kuyê* ji bo wan bikaranînan nerasterast tê bikaranîn³⁶. Eger axaftina ku tê veguhastin pirsîyarî be, ji dêvla *kuyê bê* tê bikaranîn. Eger em mînak (22.a)yê bi awayê veguhastina nerasterast bibêjin dê wiha bibe:

(24)

a. Ehmed ji mi ri go "*Ez sibê nayê*."

b. Ehmed ji mi ri go ku *ew sibê nayê*.

Di veguhastinên nerasterast da ji ber ku mealên gotin û şîroveya veguhêz dikeve nav risteyên bi vî rengî, dibe ku tiştê hatiye gotin û tiştê hatiye veguhastin ji hev hinekî cuda bin. Di axaftina rojane da hema hema hemû veguhastinên kesên din ên rasterast in û veguhastinên nerasterast pir kêmin.

3.2. Hevokên Temamker ên Lêkerên Modal:

Bikaranîna lêkerên modal risteyeka sade dike risteyeka aloz. Di wan risteyan da ku lêkerên modal di wan da hene bi awayekî nerasterast du hevok hene ku yek hevoka sereke ya din jî hevoka temamker e. Weku mînak dema em dibêjin: *ez karim nê bixwim* em dikarin bibêjin ku du hevok di vê risteyê da hene ku *ez karim* hevoka sereke û *ez nê bixwim* jî hevoka

temamker e. Di risteyeka wiha da hevoka tamamker bi awayekî semantîk teqabûlî bireserê ye. Yanî dema em dibêjin *ez karim* em dizanin ku karîna lêkera *têper* e û bireserekê dikare bistîne. Di risteyeka weku ya jor da jî *ez nên bixwim* teqabûlî bireserê ye. Ji ber ku ez tiştê karîm û ew jî *xwarina namî* ye û *xwarina namî* jî teqabûlî bireserê ye. Ji ber ku hevokên tamamker di pozîsyona bireserê da ne, dişibe hevokên tamamker ên kategoriya lêkerên PPVê jî. Givon³⁷ jixwe hevokên bi vî awayî weku analojîya bireserê dibîne. Ji bo ku kombînasyona her du hevokan baş bê famkirin, em dikarin mînakê din bidin:

(25)

- a. Ehmed dixwazi. (Risteya sereke ye.)
- b. Ehmed diheri malê. (Risteya tamamker e.)
- c. Ehmed dixwazi heri malê. (Kombînasyona du hevokan e.)

(26)

- a. Ez karim. (Risteya sereke ye.)
- b. Ez di carkê di çar hêka dixwim. (Risteya tamamker e.)
- c. Ez karim di carkê di çar hêka bixwim. (Kombînasyona du hevokan e.)

Di xebatên meydanî da em rastî gelek bikaranînên lêkerên modal ên weku *xwestin*, *karîn*, *wêrinê* tîna ku bi taybetî zêdebûna lêkera *karînê* balê dikişîne:

(27)

- a. "Ji bo çî tu nikari *kîrgokî tenê teva karê xwe bîni*."³⁸
- b. "Yek jî tu dixwazê *bikevê nav xezîna û malê mi*."³⁹
- c. "Heso newêribû *jê biştextile*."⁴⁰
- d. "Ez nikarim *bid ser ahda xwe*."⁴¹

3.3. Hevokên Temamker ên Lêkerên Manîpulatîf:

Di kurmancî da çawa ku kausatîfî (causative) bi rêya lêkerên kausatîf û bi alîkariya lêkera *danê* çêdibe, bi rêya lêkerên manîpulatîf (manipulative verbs) ên weku *kirin*, *hiştin* / *hêlan* û *xwestinê* jî çêdibe. Ev lêker jî dema ku piştî xwe hevokê distînin, ew hevok teqabûlî bireserê ye. Bêguman ev lêkerên ku me behs kirin ne ku fonksiyona wan a bingehîn wiha ye lê ew dikarin weku lêkera manîpulatîf jî bîna bikaranîn. Weku mînak dema em dibêjin: *min gelek tişt kirin* lêkera *kirinê* di wateya xwe ya bingehîn da hatiye bikaranîn. Lê dema ku em bibêjin: *min kir ku Ehmed biçe malê* lêkera *kirinê* di fonksiyona manîpulatîf da ye û hevoka *Ehmed biçe malê* jî hevokê tamamker e ku teqabûlî rola bireserê ye. Yanî *min tiştê kiriyê* û ew *tiştê jî* teqabûlî *çîna Ehmed ya malê* ye. Loma jî lêkerên manîpulatîf piştî xwe dema ku hevokê distînin ew hevok di rola bireserê da ye. Ji ber ku lêkera *kirinê* di nav lêkerên manîpulatîf da ya herî berbelav e û zêde tê bikaranîn, em dikarin pêşî mînak jî bo *kirinê* bidin û mijarê bêtir zelal bikin: (28)

- a. Mi kir gi *Elî sêvê bixwi*.
- b. Hesen kiribû gi *gundî paleyê bikin*.
- c. Ehmed kir gi *zarok xwarinê zû xelas bikin*.

Di van risteyan da ku lêkera *kirinê* bi awayekî manîpulatîf hatiye bikaranîn, du pêkhênên sereke hene ku yek jê manîpuleker (manipulator) e ya din jî manîpuleber (manipulee) e û manîpuleker tevgera manîpuleberê manîpule dîke. Eger jî risteya jorîn *Hesen kiribû gi gundî paleyê bikin*, mînakan bidin, *Hesen* manîpuleker e û *gundî* jî manîpuleber e. Yanî *Hesen* karê ku *gundî* dîkin manîpule dîke. Lêkera *kirinê* ne tenê di zimanê kurdî da lê di gelek zimanên dinyayê da jî, di çêkirina kausatîfîyê da tê bikaranîn. Di zimanên weku romanî, îngilîzî, koreyî, tamîlî, teleguyî, îndonezî, jakalteyî, yûnanîya nû, tayî û gelekên din da jî lêkera *kirinê* vî fonksiyonê dibîne.⁴² Givon jî ji bo prototîpa semantîk a lêkerên manîpulatîf vana rêz dîke:⁴³

a. Bikera lêkera sereke tevgera *manîpuleber* manîpule dîke, weku bikereka potansiyel.

b. Manîpulebera lêkera sereke bi bikera lêkera tamamkerê da *hevreferant* e.

c. Hevoka tamamker *bûyera armanckirî* ku ji aliyê manîpuleberê ve tê kirin, kod dîke.

Ji bo ku lêkerên manîpulatîf û sintaksa wan baş bê famkirin em pêşî pêkhên û fonksiyonên wan binavbikin dê çêtir bê famkirin. Weku mînak di risteya "*Hesen kiribû gi gundî paleyê bikin*." de:

Hesen: manîpuleker e.

kiribû: lêkera sereke ye.

gundî: manîpuleber e.

paleyê bikin: lêkera hevoka tamamker e.

Givon jî bo prototîpa sentaktîk a lêkerên manîpulatîf jî gelek taybetîyan rêz dîke lê em dikarin bibêjin ku hinek ji wan li tîpolojîya kurdî nayên. Qismek jî li tîpolojîya kurdî dîkin ku em dikarin bibêjin ku yên sereke û li tîpolojîya kurmancî tîna ev in:

- a. Manîpulekera/bikera lêkera sereke, bikera hevoka sereke ye.
- b. Manîpulebera lêkera sereke, yan biresera rasterast yan jî biresera nerasterast a hevoka sereke ye.
- c. Manîpulebera lêkera sereke di heman demê da bikera hevoka tamamker e.

Weku mînak eger em dîsa ji risteyeka weku "*Hesen kiribû gi gundî paleyê bikin*." Mînakê bidin em dê bibêjin ku *Hesen* manîpulekera/ajana hevoka sereke ye û *gundî* jî manîpuleber e ji ber ku ji aliyê manîpulekerê ve tê manîpulekirin. Jixwe encama manîpulekirina *Hesen* a gundîyan jî ew e ku *gundî* paleyê dîkin. Rewşa hevoka tamamker jî weku semantîk di pozîsyona bireserê da ye. Ji aliyê semantîka karê ku tê kirin em binêrin, em dikarin bibêjin ku *gundî* bixwe herçend tîna manîpulekirin jî ji ber ku karekî dîkin di heman demê da biker e jî. Gillian Catriona Ramchand ji bo bikerên (anku kara) bi vî rengî têgeha bikera navgînî a navbeynkar (instrumental intermediate agent) bi kar tîne.⁴⁴

Lazim e mirov vî yekê jî bibêje ku rewşa sentaktîk a lêkerên manîpulatîf herçend weku hev bin jî rewşa wan a semantîk dikarin ji hev cuda bin. Weku mînak lêkera *hiştin*⁴⁵ dema di forma manîpulatîf da tê bikaranîn tîkilîya di navbera manîpuleker û manîpuleber ne weku a lêkera *kirinê* ye. Lewra manîpuleber bêtir xwedî îrade ye û tesîra manîpuleker a li ser wê, ne zêde xurt e.

(29)

- a. Min hişt gi *Elî sêvê bixwi*.
- b. Ehmed dihêli gi *zarok xwarinê zû xelas bikin*.

Lêkerên weku *misade kirin*, *yesaq kirin*, *rica kirin* jî dîsa di formeka manîpulatîf da dikarin bîna bikaranîn. Eger em ji bo heman mînakê wan bi kar bînin dê wiha bin:

(30)

- a. Min misade kir gi *Elî sêvê bixwi*.
- b. Min yesaq kir gi *Elî sêvê bixwi*.
- c. Min rica kir gi *Elî sêvê bixwi*.

Dema em li xebatên meydanî dinêrin em dibînin ku gelek mînakên lêkerên manîpulatîf hatine bikaranîn û bi taybetî zêdebûna bikaranîna lêkera *hiştin/hêlanê* pir balê dikişîne:

(31)

- a. "Bûrînya xwe ji şêx xwestin gi *şêx wa efûkê*."⁴⁶
- b. "E nahêlim go *bigihê vi kurkî*."⁴⁷
- c. "Te nedihîşt *ez ê din ji bidim wan*."⁴⁸
- d. "Dixwazim go hûn werin."⁴⁹

4. Risteyên Aloz ku bi Hevokên Hevseng Ava Dibin

Dema ku du an zêdetir bûyerên ku bi hev ve negirêdayî ne û serbixwe ne, di risteyekê da bèn bikaranîn, ev cur risteyên aloz çêdibin. Yanî du an zêdetir hevokên hevseng (serbixwe) di yek risteyê da bèn bikaranîn; ew riste dibe aloz. Gelek caran gihanekên weku *û, lê, ne ... ne, ya ...ya* dikevin navbera hevokên hevseng. Lê bikaranîna van gihanekan ne şert e û bêyî wan jî dibe. Weku mînak dema em risteyeka weku *bavê mi nan xwar lê xweha mi nexwar* bibêjin em dikarin bibêjin ku du hevokên hevseng di vê risteyê da hene ku yek jê *bavê mi nan xwar* a din jî *xweha mi nan nexwar* e. Herçend *lê* weku gihanek hatiye bikaranîn jî, bikaranîna wê obsiyonel e û eger neyê bikaranîn jî ne şaş e. Em hinek mînakên din bidin da ku zelaltir bibe:

(32)

- Ez çûm lê ew nehat.
- Mi dixwar, Ehmed jî dipeyivî.
- Bavê wê li wir ma, ew bixwe jî çû.

Di xebatên meydani da jî em rastî gelek risteyên aloz tên ku ji du an zêdetir hevokên hevseng pêk tînin. Eger em mînakên jî van xebatan bidin:

(33)

- "*Jî wê çaxê Rustemê Zal, Silêmanê Sindî kuştîye û heyfa kalikê xwe hilaniye û hatiye.*"⁵⁰
- "*Hema her wa ye tewlêde yi û her ji xwe ri vek, bib û her.*"⁵¹
- "*Xatûn gora xwe danî, hirbya xwe ji serê xwe kir, qirka xwe jê ri vekir pê ri xwarin xwar, pê ri rûnişt, pê ri peyivî.*"⁵²
- "*Keçikê keja xwe rist û bada, li nav milê xwe kir û çû mal.*"⁵³

Risteyên aloz ên ku jî du an zêdetir hevokên hevseng pêk tînin bi gihanekên weku *ya ... ya, ne ...ne* jî dikarin çêbibin. Eger em jî metnên meydani mînakên bidin:

(34)

- "*Ya tê mi jî bikujî û ya ez ê heyfa kalikê xwe hilînim.*"⁵⁴
- "*Ya tê sitirîkê mi dê ya jî tê heft nan û qursikkê dê mi.*"⁵⁵
- "*Ne xulam hat, ne mehînat hat û ne keça wî hat.*"⁵⁶
- "*Bi ti kesî ne bistêna û ne bida.*"⁵⁷

Hevokên hevseng jî bilî van rewşan carinan dikare di forma hevokên navberî (paranetical) da jî çêbibin. Hevokên navberî dema tiştek tê gotin ew hevok ne ku agahiyê li ser wî tiştî dide. Weku mînak dema em bibêjin: *Ehmed –kurê meta Elî ye - do hatibû mala me* em hevoka navberî bi kar tînin.

5. Hevokên Pêwendîyê (relative clause)

Hevokên pêwendîyê di nava risteyekê da pêkhênika risteyê modîfyê dikin. Ew pêkhên dibe ku jî aliyê rolên rêzimanî ve biker, bireser an jî hoker be. Hevokên pêwendîyê dibe ku gelek curên bêjeyan modîfyê bikin. Lê tiştê girîng ew e ku hevokên pêwendîyê risteya ku tê da cih digire, wê dike risteyeka aloz. Dîsa bingihaneke *gi/go/kuyê* bi awayekî obsiyonel tê bikaranîn. Hevokên pêwendîyê dikarin gelek curên pêkhênên risteyekê modîfyê bikin:

5.1. Dema ku bikerê modîfyê dikin:

Hevokên pêwendîyê dema ku di nava risteyê da navdêrekê modîfyê dikin ku ew navdêr di rola bikerê da be, dibe modîfyekera bikerê. Hevokên pêwendîyê jî aliyê sentaktîk her dem paşnavdêrî ne (postnominal) û piştî navdêran tînin. Em li mînakên jêrîn binêrin mesele baştir tê famkirin:

(35)

- Hevalê *gi do ez li sūkê dîtibûm*, çûyî.
- Hesenê *pir nan dixwar*, ne zêde birçî bû.

Di mînaka (35.a)yê da *do ez li sūkê dîtibûm* hevoka pêwendîyê ye û bikerê yanî peyva *heval* modîfyê dike. Dîsa *gi* weku bingihaneke hatiye bikaranîn. Di xebatên meydani da gelek mînak jî hevokên pêwendîyê peyda dibin ku bikerê modîfyê dikin. Em dikarin gelek mînakên jî bo vê yekê bidin:

(36)

- "*Ê gi hat kuştin jî, -wî bê heqî- bavê wî kuştibû.*"⁵⁸
- "*Ev keçika gi ez dibêjim, li nigê vêya dixi.*"⁵⁹
- "*Hevalê wî go pevre diçûne hêzinga, saxlam bû.*"⁶⁰

5.2. Dema ku biresera rasterast modîfyê dikin:

Hevokên pêwendîyê dema ku navdêrekê modîfyê dikin û ew navdêr jî di rola biresera rasterast da be, hevoka pêwendîyê terîfa biresera rasterast dike. Eger bi mînakên îzah bikin:

(37)

- Bavê wî, zîlamê *gi hatibû mala me* nas nekir.
- Me birê te *yî ji Stenbolê hatibû*, nedîtibû.

Di mînaka (37.a)yê da *hatibû mala me* hevoka pêwendîyê ye û bireserê yanî peyva *zîlam* modîfyê dike. Di xebatên meydani da mînakên modîfyekirina bireserê gelekî kêmîtir in li gor bikerê.

(38)

- "Ew siwarê *go vêga li wê derê* ya ti dibênê?"⁶¹
- "*Werisê go ji dest wa ketî* bêhemdî wa bi xwe ve şidand."⁶²

5.3. Dema ku bireserên nerasterast modîfyê dikin:

Hevokên pêwendîyê bireserên nerasterast jî modîfyê dikin ku bireserên nerasterast li gor rola xwe ya semantîk dabeşî gelek curan dibin. Eger em li gor rewşa semantîk a bireserên nerasterast hevokên pêwendîyê kategorîze bikin dê wiha bèn dabeşkirin:

5.3.1. Yên ku Biresera Nerasterast a Navgînî Modîfyê Dikin:

Biresera navgînî ya nerasterast (instrumental indirect object), navgîna ku kar pê tê kirin nîşan dide. Dema ku hevokên pêwendîyê navdêra ku biresera navgînî nîşan dide modîfyê dike, hevoka pêwendîyê terîfa pêkhêna navgînî dike. Eger em bi çend mînakên zelal bikin:

(39)

- Qesab bi kêra *gi devê wê ko bû* goşt jê dikir.
- Em bi qemyona *gi nih kiribûn*, çûn bajêr.

Di mînaka (39.a)yê da *devê wê ko bû* hevoka pêwendîyê ye û biresera navgînî yanî peyva *kêrê* modîfyê dike.

5.3.2. Yên ku Biresera Nerasterast a Cihî Modîfyê Dikin:

Bêjeyên ku cihî anku mekanê didin nasîn, dema ku weku bireserên nerasterast ên cihî tînin bikaranîn û hevokên pêwendîyê jî wan bêjeyan modîfyê dikin, hevokên pêwendîyê terîfa wê bireserê dikin. Herçend jî bo rola rêzimanî a van bêjeyên ku cihî dîyar dikin, di gelek xebatan da weku hoker hatibe gotin jî Talmy Givon wan weku biresera nerasterast a cihî (*locative indirect object*) dibîne.⁶³ Eger em mînakên bidin:

(40)

- Em li mala *gi do şewitibû û tiştê de nemabû*, digeriyan.
- Herî zêde zarok li welatê *gi şer lê diqewimi* dimrin.

Em dikarin gelek mînakên jî xebatên meydani jî bidin:

(41)

- "Gehane cihê *go tê da ketibû bajarê mara.*"⁶⁴
- "Ez ê berê wî dime walatê *go jê hew vegeerî, riya hate nehatê.*"⁶⁵
- "Çû gundê *go anî edresa wî tê de yazkirî.*"⁶⁶

5.3.3. Yên ku Biresera Nerasterast a Datîf Modîfyîye Dikin:

Biresera nerasterast a datîf (dative indirect object) di lêkerên dutêper da gelek caran wergira (receiver) biresera rasterast e. Weku mînak dema em dibêjin *mi qelem da Ehmed* biresera rasterast *qelem* e û *Ehmed* jî dibe wergira wê. Lêkera dayîne lêkerekê dutêper e û piştî xwe biresera nerasterast a datîf digire: (42)

- a. Wan gelek kitêb dan *zarokê gi ji bajarên xwe derketibûn*.
- b. Perê xwe giş dabûn *zîlamê gi perê geleka xwaribû*.

5.3.4. Yên ku Hokerên Demê Modîfyîye Dikin:

Dema ku hevokên pêwendîyê navdêrên ku demê vedibêjin modîfyîye dikin ku ew jî di rola hokerî da bin, hevokên pêwendîyê hokerên demê terîf dikin. Bêjeyên weku *wext, sal, roj* gelek caran weku navdêrên tînan bikaranîn ku hevokên pêwendîyê wan modîfyîye dikin: (43)

- a. Mamoste sala gi *em ne li vir bûn* qeze derbas kiribû.
- b. Ehmed wexta gi *zarok bû* carekê hatibû.

Di xebatên meydanî yên herêma Mêrdînê da minakên hevokên pêwendîyê ku bêjeyeka demî modîfyîye dikin pir zêde xuya dibin. Em dikarin gelek minakan ji van xebatan bidin: (44)

- a. "Roja *Hatim çû* *reheatê* birayê wî ban diya xwe kir."⁶⁷
- b. "Wexta kû *zewiciye* hatiye Serê Avê."⁶⁸
- c. "Wextê go *diçin*, *Zeynîka Zêrin* dibê ez ê jî em."⁶⁹

6. Risteyên Aloz ên bi Lêkerên Espektîf

Di kurmançî da hin lêker hene ku her çiqas di eslê xwe da, ne lêkerên espektîf û modal bin jî, di hinek bikaranînan da dikarin ji bo rolên espektîf û modal bînan bikaranîn. Talmy Givon dema ku behsa tîpolojîya semantîk a lêkerên modalîteyî dîke⁷⁰, *destpêkirin* (inception), *bidawibûn* (termination), *dewamdarî* (continuation) *serkeftin* (success) û *sernekeftinê* (failure) weku modalîteya espektîf û *teşebus* (attempt), *nîyet* (intent), *zerûriyet* (obligation) an *şîyanê* (ability) jî weku modal dihesibîne. Ew jî bi bikaranîna hin lêkerên weku *rabûn*, *lêxistin*, *kirin* û *çûnê* pêk tê ku ev lêkerên navborî bi lêkerên bingehîn da tînan bikaranîn û wateyên espektîf ava dikin. Yanî dema ku lêkerekê espektîf û lêkerekê bingehîn di yek risteyê da bînan bikaranîn, ew riste jî jî aliyê binyada xwe ve aloz e. Ev lêkerên ku em behsa wan dikin weku yê modal *karîn*, *wêrin* an jî *vîyanê* hevokên ku di pozîsyona bireserê da ne, nastînin. Loma ev lêkerên weku *rabûn*, *çûn*, *lêxistinê* û *kirinê* kategorîyeka din in û cuda ne.

Weku me got lêkerên *rabûn*, *lêxistin* û *çûnê* jî di hinek rewşan da ne di wateya xwe ya bingehîn da lê bi lêkerekê din da tînan bikaranîn û wê rola espektîf û modal bi cih tînin. Weku mînak dema em dibêjin: *mi rabû got* lêkera *rabûnê* ne di wateya xwe ya bingehîn a ferhengî da ye û lê jî bo rola modal hatiye bikaranîn. Lewra wateya helwesta teşebuskirinê tê da heye û helwesta teşebusê jî rewşeka modal e. Eger em van lêkerên ku rolên espektîf û modal bi cih tînin li gor rewşa wan a espektîf û modal polîn bikin, em dikarin wan wiha polîn bikin:

6.1. Lêkera Çûnê ya Espekta Bidawîbûnê (terminative aspect):

Lêkera *çûnê* dema ku di demên borî da tê bikaranîn, wateya espektîf li lêkera bingehîn zêde dîke û bidawîbûn (terminative) anku temambûna lêkera bingehîn bi me dide zanîn. Ji bo ku baştir bê famkirin eger minakê û konteksa wê bidin: (45)

- a. Kontekst: Xwarinê nexwe, em dê bi hev da bixwin.
- b. Mi çû xwar. (Edî dereng e, karê xwarinê bi dawî bû lewra mi xwar)

Em dikarin hinek minakên din jî bidin ku mijar bêtir zelal bibe. Lêkera *çûnê* di serê hevokê da jî û piştî bikerê jî dikare bê bikaranîn:

- (46)
- a. Çû mi her tişt jî wî ri got.
- b. Ehmed çû di wê dersê di mayi.
- c. Çû bavê wî çelek firot.

Weku di minaka jor da jî xuya dibe, *çû* xelasbûn anku bidawîbûna karekî nîşan dide. Di bikaranîna lêkera *çûnê* da carinan zahmet e ku em fam bikin gelo *çûn* di wateya xwe ya esasî da an jî di wateya espektîf da hatiye bikaranîn. Lê dema em li xebatên meydanî dinêrin, ji ber ku kontekst diyar e, em dizanin ku di kîjan wateyê da hatiye bikaranîn. Di minakên jêr da jî jî kontekstê diyar bûne ku ew lêker di fonksiyoneka espektîf da hatine bikaranîn:

- (47)
- a. "Çû hew *şitexalî ji devê wî derket*."⁷¹
- b. "Wele û çû *nav lepê Mele reviya*."⁷²
- c. "Çû ew *cil ji xwe kirin*."⁷³
- d. "Êvarî çû *j' bavê xwe r' go*."⁷⁴

6.2. Lêkerên Rabûn û Lêxistinê yên Espekta Teşebusê:

Lêkerên *rabûn* û *lêxistinê* hem wateyeka espektîf hem jî ji ber ku helwestekê diyar dikin, wateyeka modal li karê ku tê kirin zêde dikin. Aliyê wê yê espektîf ew e ku destpêkirinekê nîşan dide û aliyê wê yê modal jî ew e ku helwesta biryardariyê û teşebusekê (attempt) îfade dîke. Yanî hem destpêkirinek heye û hem jî di wê destpêkirinê da biryardariyek û îradeyek ku teşebusê dîke heye. Eger em weku minak li ser risteya: *mi xwar* û *mi rabû xwar* bifikirin em dikarin cudahiya di navbera wan da baştir zelal bikin. Dema em dibêjin *mi xwar* em tu agahiyekê li ser rewşê û helwesta *xwarinê* jê nikarin derxin. Lê dema em dibêjin *mi rabû xwar* em fam dikin ku karê *xwarinê* piştî pêvajoyekê bi cih hatiye û di paşxaneyê wê da îradeyek anku biryardariyek, teşebusek heye û li ser wê bingehê dest pê kiriye. Dema ku di demên borî da tînan bikaranîn em dizanin ku ew wateya destpêkirinê ku encama biryardarî anku teşebusê ye, bi cih hatiye û tamam (perfective) e. Em dikarin pêşî bi lêkera *rabûnê* dest pê bikin û bi hinek minakên din zelaltir bikin: (48)

- a. Min rabû xwar.
(Min-bî biryardarî teşebus kir /dest pê kir û- xwar.)
- b. Ehmed rabû kevir avêtê.
(Ehmed -bî biryardarî teşebus kir /dest pê kir û- kevir avêtê.)
- c. Me rabû xanî jî bo wî lêkir.
(Me ji bo wî -biryar da, teşebus kir, dest pê kir – xanî lêkir.)

Di xebatên meydanî da em dikarin bi sedan minakên bikaranîna espektîf a lêkera *rabûnê* peyda bikin. Di metnê meydanî da tiştêkî din ê ku bala mirovan dikişîne heye ku ew jî bikaranîna lêkera *rabûnê* a di serê risteyê da ye. Dema ku jêbirina (deletion) bikerê pêk hatibe jî pêk nehatibe jî lêkera *rabûnê* dîsa jî dikare di serê risteyê da bê bikaranîn: (49)

- a. "Rabû *zuhêlik çerm ji paş serê wî rakir*."⁷⁵
- c. "Rabû *Reşo hat cem Xidir Çelebi*."⁷⁶
- d. "Rabû *em darbasî cem wî bûn*."⁷⁷
- e. "Rabû *bi şopa wî ket*."⁷⁸

Bikaranîna lêkera *lêxistinê* jî wateyeka espektîf û modal li karê ku tê kirin zêde dîke, lê piçekî cudatir e jî lêkera *rabûnê*. Ji ber ku lêkera *lêxistinê* jî biryardarî û teşebusekê îfade dîke lê cudahiya wê ew e ku di *lêxistinê* da wateya *bilezûbezbûnê* anku *zûbûnê* heye. Weku minak dema em bibêjin: *wan lêxistin çûn* em dizanin ku li gor ew *rabûn çûn* cudatir e û dema em *lêxistinê* bi kar tînin wateya ew *neseqînîn*, *hema biryar dan* û *dest pê*

kirin /teşebus kirin û çûn em dikarin jê derxin. Jixwe jî xebatên meydani jî xuya ye ku gelek caran bi lêkerên mîna *hatin û çûnê* da tê bikaranîn ku tevgera fizîkî di wan da heye. Lazim e vêya jî bê gotin ku li herêma Tor Abîdîn ji dêvla *lêxistinê* di heman wate û fonksiyonê da lêkera *lêdanê* tê bikaranîn:

(50)

a. “*Lêxistinê wê hey ew çû.*”⁷⁹b. “*Hûtê gewr lê da çû.*”⁸⁰c. “*Lêda çû Hesarê gundkî wilo.*”⁸¹

6.3. Lêkera *Kirinê* ya *Espekta Nêzîkbûnê* (proximate aspect)

Espekta nêzîkbûnê bi alîkariya lêkera *kirinê* çêdibe. Lêkera *kirinê* bi lêkera eslî ya risteyê ra tê bikaranîn û wateya nêzîkbûna bicihanîn an jî bicihneanîna wî karî dide. Lêkera *kirinê* di vê fonksiyonê da jî bilî dema dahatî di hemû dema da mirov dikare bi kar bîne. Çawa ku di dema niha da wateya *hindik maye* li lêkera bingehîn zêde dike di demên borî da jî dema ku tê bikaranîn wateya *hindik mabû* li lêkera eslî zêde dike. Weku mînak dema ku em dibêjin: *ez dikim herim lêkera kirinê nêzîkbûna biencambûna* wî karî bi me dide zanîn:

(51)

a. Ehmed diki mala xwe bar biki.

b. Ez dikra biketma teşqela wan, lê xalê mi nehişt.

7. Risteyên Aloz ku bi Gelek Curên Hevokan Ava Dibin

Heta niha me çend curên risteyên aloz dîtî ku jî hevokên sereke û yên nesereke, hevokên sereke û yên temamker an jî jî hevokên hevseng pêk dihatin. Herwiha hat famkirin ku her yek jî wan jî dabeşî curên din jî dibin. Risteyên aloz jî bilî van hemû curan dibe ku jî du yan zêdetir ev curên navborî hatibin ba hev û bi vî awayî pêk hatibin. Yanî du curên van hevokan dikarin bîn ba hev û risteyên aloz pêk bînin. Weku mînak dema em dibêjin: *hevalê gi do me dîtibû nayê* em dizanin ku hevoka pêwendiyê (relative clause) hatiye bikaranîn û loma jî ev riste aloz e. Baş e eger me bigota: *hevalê gi do me dîtibû nayê eger pir dereng be* dê çawa bibûya? Em dizanin ku di vê risteya aloz da hem hevoka pêwendiyê heye hem jî hevoka mercî heye. Yanî dibe ku risteyên aloz jî du yan bêtir hevokan pêk bînin ku her yek jî wan curên wan jî hev cuda ne. Dema em li xebatên meydani jî dinêrin, em dibînin ku gelek curên hevokan bi hev da jî tê bikaranîn û risteyan hîn aloztir derkevin holê. Bi taybetî dema ku riste dirêj dibin ihtîmala ku gelek curên hevokan di wan da peyda bibin jî zêde dibe:

(52)

a. “*Şivan şîr dohtibû û pişkul dixistine navê go bixwê.*”⁸²

- Di risteya jor da hem du hevokên hevseng hem hevoka mercî hatiye bikaranîn.

b. “*Rabûn wa eskerê qral gotnê go, “Ti tê were, ti nayê ji emê te bîzorê bin.*”⁸³

- Di risteya jor da hem lêkera espektîf rabûn hatiye bikaranîn hem jî hevoka ku veguhastina rasterast îfade dike, hatiye bikaranîn.

c. “*Heso şaş û metel mabû, dîtirsa, diritritî û weha got “Şêxşêban, ez bi qurbano! Lingê xwe hilgêve da bi erdê ve nexiriqin.*”⁸⁴

- Di risteya jor da hem çend hevokên hevseng hene hem jî dişa lêkera vegotinê hatiye bikaranîn ku veguhastina rasterast tê da heye.

Divê em jî bîr nekin ku bi awayekî teorîk bêsînor curbicir hevok dibe ku bi hev ra bîn bikaranîn û kombînasyonên gelekî cudatir jî bîn çekirin. Lê mebest li vir ew e ku em bizanin ku jî duyan zêdetir curên hevokan jî gelek caran dikarin bîn bikaranîn û ev yek jî tipolojîyeka cuda ye.

8. Encam

Di vê xebatê da ku ceribînek bû ji bo analîzkirin û tesnîfkirina risteyên aloz, li gor rewşa wan a sentaktîk û semantîk behsa şêş curan hat kirin ku her yek jî wan jî xwedî hinek binbeşên din in. Bi taybetî risteyên aloz ên ku jî hevokê sereke û hevokê temamker (complement clause) pêk tînin xwedî gelek binbeşan in. Mirov dikare çend xalên kurt û sereke yên li ser risteyên aloz wisa rêz bike:

1. Risteyên aloz ku jî hevokê sereke û yeka nesereke pêk tînin li gor rewşên semantîk weku armancî, mercî û sedemî rêz dibin û bi berfirehî tê bikaranîn.

2. Hevokên temamker ku pêkhênka risteyê terîf dikin yan jî gelek caran analojîya bireserê ne û şûna wê digirin, kategoriya herî berfireh in ku hevokên lêkerên PPVYê, hevokên lêkerên modal û hevokên lêkerên manipulatîf dikevin navê.

3. Hevokên pêwendiyê ku gelek caran biresera rasterast an jî nerasterast terîf anko modifiye dikin, hevokên aloz pêk tînin û ew jî bi awayekî berfireh tê bikaranîn.

4. Risteyên aloz ku jî du yan zêdetir hevokên hevseng pêk tînin bi gihanekên weku *lê, û, ne ... ne, ya ... ya* bi hev ve tînin girêdan û ew jî kategoriyeke cuda ne.

5. Lêkerên weku *rabûn, çûn, lêxistin* ên û *kirinê* jî bilî rol û wateyên xwe yên ferhengî, di rolên espektîf da jî tê bikaranîn û risteyên aloz ava dikin.

6. Risteyên aloz dema ku jî du yan zêdetir van curên hevokên navborî pêk tînin, dibin kategoriyeke din ku bi taybetî di risteyên dirêj da dibe ku zêdetir peyda bibin.

Ferhengok:

aspekta nêzîkbûnê	: proximate aspect
aspekta bidawîbûnê	: terminative aspect
bingihanek	: subordinator
bireser	: object
hevok	: clause
hevoka hevseng	: coordinate clause
hevoka nesereke	: subordinate clause
hevoka sereke	: main clause
hevokên navberî	: paranthetical clause
lêker	: verb
manipulatîf	: manipulative
manipuleber	: manipulee
manipuleker	: manipulator
pêhisîn	: perception
pêveber	: predicate
pêzanîn	: cognition
riste	: sentence
vegotin	: utterance
wergir	: receiver

9. Çavkanî û referans

9.1. Çavkanî:

Akbaş, Mehmet Şerif. *Di Devoka Qoserê De Rêjeya Bikaranîna Dengan*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

Akinci, Enes. *Bikaranîna Rengêran Di devoka Kerboranê De (Weku Mînak Du çirokên Herêma Kerboranê)*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2014

Altunışık, Elif. *Cihêtiyên Kişandina Lêkeran Li Herêma Torê.* Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkiyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2015

Arslan Aydın, Gulçin. *Rêjeya Bikaranîna Dengan Di Herêma Torê de*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

Atış, Ali. *Di Devoka Çiyayê Mazî de Bikaranîna Hevalnavan*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2016

Aydogan, İbrahim Seydo. *Guman-1, Demnasî, Hevoksazî, Watesazî û Gotar*, Weşanên Lîs, Ankara. 2013

Ayta, Ramazan. *Çirok û Çirçirokên Kaniya Xezalan*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

Baki, Selman. *Bikaranîna Pêşgir û Paşgirên Kurmançî Di Dêrika Çiyayê Mazî de –Wek Mînak Du Çirokên Herêma Dêrikê*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

Barlas, Ceylan. *Bikaranîna Rengdêran Di Devoka Qoserê (Mêrdîn) De*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

Baş, Abdulhekîm. *Rêjaya Bikaranîna Dengan Di Devoka Qoserê De*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

Bilgiç, Behiye. *Rêjaya Bikaranîna Dengan Di Devoka Tor Abidîn De, (Wek Mînak Şeş Çirokên Herêma Tor Abidîn)*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2014

Bowerman, Melissa. *The acquisition of complex sentences.* in Studies in language acquisition, Cambridge University Press, 1979. (r. 285-305)

Bulgan, Bilal. *Bikaranîna Hevalnavan (Rengdêran) Di Devoka Herêma Kercesê De* Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

Coban, Mehmet. *Bikaranîna Rengdêran Li Herêma Midyadê*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2014

Demirkaya, İslameddin. (2014), *Di Nava Eşîra Morîkan De Rêjaya Zayenda Bêjeyan*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn.

Derin, İpek. *Frekansî Tipê Kurdî Devoka Nisêbînê da (Mêrdîn)-Rêjaya Bikaranîna Dengan*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

Givón, Talmy. *Syntax, An Introduction, Volume I*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia. 2001

Givón, Talmy. *Syntax, An Introduction, Volume II*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia. 2001

Güler, Şehmus. *Efsaneyên Li Ser Mêrdînê*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn.

Güneş, Mehmet Bakır. (2013), *Rêjaya Bikartanîna Dengan Di Devoka Tor Abdîn De* Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

İbrahimoglu, Şoreş. *Bikaranîna Lêkeran Ji Aliyê Binyadî Ve Li Herêma Qoser û Tûr Abdîn (Li ser Çar Çirokên Herêma Qoser û Tûr Abdîn)*, Teza Xelaskirinê ya Lîsansê, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Fakulteya Edebiyatê- Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî, Mêrdîn. 2013

İdem, Abdulkadir. *Dengbêj Mihemedê Xursî.* Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

Kaya, Mahsum. *Rêjaya Bikaranîna Dengan Di Devoka Tor Abidîn de.* Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

Koşar, Fikret. *Bikaranîna Rengdêran di Çirokên Devoka Qoserê (Mêrdînê) de.* Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2014.

Matras, Yaron. *Kurmanji Complementation: Semantic-typological Aspects In An Areal Perspective*, in Sprachtypol Univ. Forsch. (STUF), Berlin, 2002. h. 55. (r. 49-63)

Moreno, Carlos Juan. *Make and the semantic origins of causativity: a typological study.* In Causatives And Transitivity, Editor: B. Comrie & Polinsky, Amstersdam, 1993. (r. 155-164)

Noonan, Michael. *Complementation*, in Shopen, Timothy (Ed.), *Language Typology and Syntactic Description, c. 2., Complex Constructions.* Cambridge University Press, 1985. (r. 52-150)

Ramchand, Gillian Catriona. *Verb Meaning and the Lexicon, A First-Phase Syntax*, Cambridge University Press, Cambridge. 2008

Şimşek, Ahmet. *Rêjaya Bikaranîna Dengan Di Devoka Kercesê De (Weku mînak Şeş Çirokên Herêma Kercesê*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013

9.2. Referans:

1. Aydogan, İbrahim Seydo. *Guman-1, Demnasî, Hevoksazî, Watesazî û Gotar*, Weşanên Lîs, Ankara. 2013. (r. 119-160)
2. Matras, Yaron. *Kurmanji Complementation: Semantic-typological Aspects In An Areal Perspective*, in Sprachtypol Univ. Forsch. (STUF), Berlin, h. 55. 2002. (r. 49-63)
3. Bowerman, Melissa. *The acquisition of complex sentences.* in Studies in language acquisition, Cambridge University Press, 1979. r. 285.
4. Atış, Ali. *Di Devoka Çiyayê Mazî de Bikaranîna Hevalnavan*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, 2016. r. 13.
5. Bulgan, Bilal. *Bikaranîna Hevalnavan (Rengdêran) Di Devoka Herêma Kercesê De*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013. r. 17.
6. Koşar, Fikret. *Bikaranîna Rengdêran di Çirokên Devoka Qoserê (Mêrdînê) de*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2014. r.16.
7. Bilgiç, Behiye. *Rêjaya Bikaranîna Dengan Di Devoka Tor Abidîn De, (Wek Mînak Şeş Çirokên Herêma Tor Abidîn)*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yê Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2014. r. 22.
8. Atış, h.b., r. 25.
9. Demirkaya, İslameddin. *Di Nava Eşîra Morîkan De Rêjaya Zayenda Bêjeyan*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez,

- Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2014. r. 8.
10. Bilgiç, h.b., r. 15.
  11. Akbaş, Mehmet Şerif. *Di Devoka Qoserê De Rêjeya Bikaranîna Dengan*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013. r. 11.
  12. Şimşek, Ahmet. *Rêjeya Bikaranîna Dengan Di Devoka Kercosê De (Wek minak Şeş Çirokên Herêma Kercosê)*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, 2013. r. 10.
  13. Atış, h.b., r. 11.
  14. Atış, h.b., r. 13.
  15. Noonan, Michael. *Complementation*, in Shopen, Timothy (Ed.), *Language Typology and Syntactic Description*, c. 2., *Complex Constructions*. Cambridge University Press, 1985. r. 52.
  16. Matras, Yaron. Kurmanji Complementation: Semantic-typological Aspects In An Areal Perspective, in *Sprachtypol Univ. Forsch. (STUF)*, Berlin, 2002. r. 51.
  17. Ji bo lêkerên *pêhisîn*, *pêzanîn* û *vegotinê* êdî em dê bibêjin PPV. Jixwe di Îngilîzî da jî PCU tê gotin ku kurteya bêjeyên “perception”, “cognition” û “utterance”ê ye.
  18. Çoban, Mehmet. *Bikaranîna Rengdêran Li Herêma Midyadê*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, 2014. r. 16.
  19. Saruhan, Murat. *Bikaranîna Daçekan Li Herêma Mêrdînê (Wek Minak Şeş Çiroka Hecî Ahmed Axa Û Reşo Kürî)*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, 2013. r. 17.
  20. Ji dêvla lêkera *bihîstinê* Li Herêma Tor Abîdîn *hiskirin* tê bikaranîn.
  21. Bulgan, h.b., 16.
  22. Barlas, h.b., 20.
  23. Barlas, h.b., 18.
  24. Şimşek, h.b., r. 9.
  25. Atış, h.b., 7.
  26. Atış, h.b., 14.
  27. Atış, h.b., 17.
  28. Koşar, h.b., 18.
  29. Kaya, h.b., 19.
  30. Bilgiç, h.b., 20.
  31. Bulgan, h.b., 11.
  32. Veguhêz: aktaran, aktarîcî
  33. Saruhan, h.b., 16.
  34. Altunışık, Elif. *Cihêtiyên Kişandina Lêkeran Li Herêma Torê*. Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2015. r. 8.
  35. Baş, h.b., r. 13.
  36. Aydoğan, h.b., r.144.
  37. Givón, Talmy. *Syntax, An Introduction, Volume II*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia. 2001. r. 55
  38. Baki, Selman. *Bikaranîna Pêşgir û Paşgirên Kurmancî Di Dêrika Çiyayê Mazî de –Wek Minak Du Çirokên Herêma Dêrikê*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013, r. 18.
  39. Çoban, h.b., 20.
  40. Altunışık, h.b., 8.
  41. Akbaş, h.b., 23.
  42. Moreno, Carlos Juan. *Make and the semantic origins of causativity: a typological study*. In *Causatives And Transitivity*, Editor: B. Comrie & Polinsky, Amstersdam, 1993. r. 155.
  43. Givón, h.b., c.2., r. 41.
  44. Ramchand, Gillian Catriona. *Verb Meaning and the Lexicon, A First-Phase Syntax*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008. r. 163.
  45. Li herêma Mêrdînê lêkera *hiştinê* di dema niha û dahatiyê da nayê bikaranîn û li şûna wê lêkera *hêlanê* tê bikaranîn.
  46. Güler, Şehmûs. *Efsaneyên Li Ser Mêrdînê*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, r. 8.
  47. Kaya, h.b., 21.
  48. Barlas, h.b., 18.
  49. Derin, h.b., r. 5.
  50. Koşar, h.b., 19.
  51. İldem, Abdulkadir. *Dengbêj Mihemedê Xursî*. Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, 2013. r.17.
  52. Barlas, h.b., 19.
  53. Güneş, Mehmet Bakır. *Rêjeya Bikartanîna Dengan Di Devoka Tor Abdîn De* Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013. r. 9.
  54. Koşar, h.b., 19.
  55. Bilgiç, h.b., 20.
  56. Bulgan, h.b., 11.
  57. Arslan, Aydın Gulçin. *Rêjeya Bikaranîna Dengan Di Herêma Torê de*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013. r. 13
  58. Baş, Abdulhekîm. *Rêjeya Bikaranîna Dengan Di Devoka Qoserê De*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, 2013. r. 21.
  59. Demirkaya, h.b., r. 7-8.
  60. Bulgan, h.b., r. 19.
  61. Bulgan, h.b., r. 14.
  62. Bilgiç, h.b., 20.
  63. Givón, Talmy, *Syntax, An Introduction, Volume I*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia. 2001. r.137.
  64. Bulgan, h.b., 23.
  65. Bulgan, h.b., 10.
  66. Kaya, Mahsum. *Rêjeya Bikaranîna Dengan Di Devoka Tor Abîdîn de*. Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkîyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013, r. 24.
  67. Barlas, Ceylan. *Bikaranîna Rengdêran Di Devoka Qoserê (Mêrdîn) De*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li

- Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. 2013, r. 18.
68. Derin, İpek. *Frekanza Tîpê Kurdî Devoka Nisêbinê da (Mêrdîn)*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkiyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn 2014. r. 2.
69. Bulgan, h.b., 17.
70. Givón, h.b., c. 2. r. 55.
71. Bulgan, h.b., r. 22.
72. Baş, h.b., r. 11.
73. Akıncı, Enes. *Bikaranîna Rengêran Di devoka Kerboranê De (Weke Mînak Du çîrokên Herêma Kerboranê)*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkiyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn, 2004. r. 23.
74. Akbaş, h.b., r. 19.
75. İbrahimoğlu, Şoreş, *Bikaranîna Lêkeran Ji Alîyê Binyadî Ve Li Herêma Qoser û Tûr Abîdîn (Li ser Çar Çîrokên Herêma Qoser û Tûr Abîdîn)*, Teza Xelaskirinê ya Lîsansê, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Fakulteya Edebiyatê - Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî, 2015. r. 17.
76. Saruhan, h.b., 15.
77. Saruhan, h.b., 17.
78. Ayta, Ramazan. 2013, *Çîrok û Çîrçîrokên Kaniya Xezalan*, Projeya Lîsansa Bilind a Bêtez, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkiyeyê, Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Mêrdîn. r. 14
79. Saruhan, h.b., 18.
80. Altunışık, h.b., 11.
81. Bulgan, h.b., 12.
82. Bilgiç, h.b., 20.
83. Bulgan, h.b., 23.
84. Altunışık, h.b., 8.

The Complex Sentences in Kurmanji

Abstract:

This study deals with the analysis and classification of complex sentences in terms of both syntactical and semantical features. There are many kinds of the complex sentences and they frequently consist of a main clause and a subordinate clause or a complement clause. Especially the complement clauses which are at the object position of the the main clauses are used widely and vary widely both syntactically and semantically. In addition, the complex sentences can be constituted by the relative clauses which modify a constituent such as a subject, object or an indirect object in a clause; the modal, manipulative verbs's clauses and aspective verbs. However, there are complex sentences which are separated and include two or more different types of clauses mentioned above.

In this paper all sorts of the complex sentences are comprehensively researched according to data based on Mardin's accent from the typological point of view.

Keywords: Complex sentences, syntax, semantic, clause, Mardin's accent, kurmanji.

تتناول هذه الدراسة تحليل وتصنيف الجمل المعقدة من حيث الخصائص النحوية والسلالية في الكورمانجية

الملخص:

هناك أنواع كثيرة من الجمل المعقدة ، وتتكون في كثير من الأحيان من جملة رئيسية و ثانوية أو مكملة. وتستخدم على وجه الخصوص الجمل المكملة التي هي في موضع الجمل الرئيسية على نطاق واسع وتختلف على نطاق واسع من الناحية اللغوية والدلالية. بالإضافة إلى ذلك ، يمكن تشكيل الجمل المعقدة من خلال الأفعال النسبية التي تعدل مكوناً ما، مثل موضوع أو فعل أو فعل غير مباشر في جملة" العبارات الشرطية ، والأفعال المتلاعبة والأفعال الساذجة. ومع ذلك ، هناك جمل معقدة مفصلة وتتضمن نوعين أو أكثر من الجمل المختلفة المذكورة أعلاه.

في هذه الدراسة ، تم بحث جميع أنواع الجمل المعقدة بشكل مفصل وفقاً للبيانات المستندة إلى لهجة ماردین من وجهة النظر التعددية.

الكلمات الدالة: الجمل المعقدة، تكوين الجمل، لهجة، لهجة ماردین، الكورمانجية.